

Eseji

Politika muzejâ kultura

Temat *Etnoloških istraživanja* o današnjim promjenama etnografskih muzeja povod je rekapitulaciji polaznih pojmova etnografije i muzeja u okolnostima novih rasprava o lokalnim zajednicama, kolektivnim kulturnim stvaralaštvima i njihovim muzejskim pripadnostima. Mnoge od njih su ojačale uslijed operacionalnih potreba nove globalne konzervatorske kategorije nematerijalne kulturne baštine, dok su neke s takvim povodima u važnim inovativnim konvencijama otpočele i ranije. Društveni odnosi moći i usmjerenost prema istraživanjima kulture glavna su mjerila napretka ovoga institucionalnog rada, kao i u drugim srodnim disciplinama. Njihova približavanja su očita već zbog preobrazbe kolektivnog objekta u grupno prepoznatljivog individualnog subjekta i partnera u istraživačkom i prezentacijskom radu.

Odazivajući se na urednički poziv *Etnoloških istraživanja* da o 90. obljetnici početka izlaženja ovog časopisa Etnografskog muzeja u Zagrebu sljedeći broj posveti današnjim promjenama etnografskih muzeja, najprije posežem za definicijama muzeja i etnografije. Što bi se sve moglo nazivati muzejem zbog širenja pojma proteklih je godina u globalnoj stručnoj udruzi bivalo i skandalom. Društvene, političke i tehnološke uključivosti svijeta u kakvoj izložbenoj legendi ili internetski otvoren kataloški zapis iz metropole preko društvenih mreža može ispraviti seljak s drugog kraja svijeta, možda i useljenik prateći *hashtag* iz obilaska izložbe, također i lokalna korjenika prisjećanjem što neki predmet znači u dugim ili kratkim trajanjima svoje zajednice – sve je to prodrimalo struku ne manje od vremena kada su novi navigacijski i kolonizacijski dohvati krenuli puniti kabinete privlačnih rukotvorina.

Pretresanja i uzmicanja od nove definicije mogla su podsjetiti na rasprave prethodne generacije stručnjaka iz kakvih je sročena Konvencija o očuvanju nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, s lakonskim usporedbama kako je sada i siromašni dio svijeta dobio svoj UNESCO-ov Popis. Može li muzej biti i kakvo društveno poduzimanje lišeno reprezentativne zgrade ili, uopće, ikakve zgrade? Smije li se muzejem nazvati i sâm prostor radioničkih programa? Ne bi li tada bili više nalik južnokorejskim „baštinskim centrima“ (Dronjić 2017: 17, Yang 2003: 48), kakvima je sadržaj sličniji europskim folklornim smotrama? S koje smo tada strane ulice, u zagrebačkom Etnografskom muzeju ili u „Ladu“? U tako mijenjajućim okolnostima, koja bi tek sve mogla biti korisna kustoska umijeća?

UVOD

Ipak je i pored svih ovih privikavanja na duh vremena pojam muzeja ostao dovoljno privlačan da ga u vrijeme pisanja ovog članka domaći politički prvak suverenističke orijentacije istakne kao znak programske odlučnosti, čak i opstanak vlade uvjetujući osnivanjem jednoga novog

muzeja.¹ Leži li budućnost muzeja u takvim, smjenjujućim političkim agendama? Zapravo bih se i složio, no dopustite mi argumentirati tako nepopularan stav. Odgovori bi mogli biti jasniji nastavimo li načetim putem polaznih definiranja. Umjesto aktualnog ICOM-ovog muzejskog redefiniranja otvaram priručnik za osnivanje novih muzeja, čije je prvo poglavlje naslovljeno kao *Muzeji i njihove zajednice*. Ono završava rečenicom kako uz izdašnosti njihovih čuvaonica „sve što imaju učiniti jest povezati ih s ljudima sadašnjosti, jer budućnost muzeja ovisi o dubini i autentičnosti takve veze koja je važna, moralno i intelektualno, isto koliko i autentičnost samih predmeta“ (Lord i Lord 2001: 37).

U drugom definicijskom seznanju, onom etnografskom („etnografsko“ bi se striktno imalo ticati etnografa), listam urednički uvod četverosveščanom izdanju *Etnografija* koje je u protekloj istraživačkoj generaciji okupilo stotinjak dotad najuputnijih članaka. Nakon nizanja najpoznatijih definicija urednik im je ključne dijelove poredao na ovaj način:

„Etnografi uranjaju u istraživano društvo / radi terenskog prikupljanja opisnih podataka / o kulturi njegovih članova / po viđenju značenja kakva pridaju u svojoj sredini / prikazujući prikupljene spoznaje razumljive i značajne kako drugim znanstvenicima tako i širem čitateljstvu.“ (Bryman 2001: X)

Nakladnik ove edicije ujedno objavljuje i časopis *Ethnography*, u kakvom se ne piše o etnografskim muzejima. Također je i u Hrvatskoj jedina ponovno objavljena knjiga nastala isključivo etnografski bila napisana od sociologa, to je *Torcida* Dražena Lalića (1993. i 2011.).² Nogometne navijače u jednom etnografskom muzeju ipak je teško zamisliti, što se čini kao šala dok se ne razabere kako se izložba o ribarstvu bila slučajno poklopila s jednim od ribarskih prosvjeda zbog usklađivanja s EU-propisima – a da današnji ribari nisu osjetili poriv savzati dogovor ili novinsku konferenciju u njenom prostoru, upravo među opisima Petra Lorinija, aktera kakvog za svoje vrijeme možemo zamisliti poput pred-EU povjerenika za ribarstvo.

Teško nošenje etnografskih muzeja sa sadašnjošću iz navedene definicije etnografije (Antoš 2010: 118-126) doima se poput kletve u kakvoj se krivo identificira ključni dio, poput one prastare zaklinjuće formulacije o drvu i kamenu – kao kletva za udaranje o oba ili kao zagovor za njihovo izmicanje. Takav kamen kakav čuču u presudnoj pozadini antikvarno prakticirane etnografije jest osnivač javnih muzeja, tj. politika. Muzeji su jedno od važnijih mjesta autentificiranja kulturnih programa političkih projekata, a po naravi funkcioniranja strojeva i tržišta njihovih proizvoda kakvi su pretprošlog stoljeća preobrazili svijet najvažniji je takav projekt nacionalna država. U političarskoj sklonosti blještavim muzejskim otvorenjima onaj koji se nada programskom partnerstvu jest kustos (Segalen 2005: 311). Mala provjera primjera s početka ovog teksta može biti taj političarev izbor muzeja, a ne prezentacijskog centra, koliko god takvi zadovoljavali potrebe receptivnoga turističkog tržišta. Veću bi provjeru predstavljalo odvagivanje u kojoj mjeri lokalne etnografske izložbe predstavljaju kulturne prakse svojih zajednica, a koliko su tek ambijentalizirane makete nacionalnih nazivnika, čak i u onim sredinama odakle su se nacionalni programi napajali uzorima izvornosti.

1 U vrijeme sastavljanja nove nacionalne vlade mlađi koalicijski partner suverenističkog profila je kao jedan od preduvjeta potpore isticao otvaranje muzeja (Devčić 2024).

2 Kao zbirka članaka su odgovori don Frane Ivaniševića po upitnici Antuna Radića objavljeni više puta (1903., 1987. i 2006.), dok su dva izdanja također doživjele etnološke studije Dunje Rihtman Augustin o Božiću (1992. i 1995.) i Zorana Čiče o vješticarstvu (2002. i 2023.).

U režimu baštine i kulturnim politikama tako praktcirana etnografija nije izuzetak, već samo jedan od masovnijih načina pripisivanja izvornosti. Kad nađu mjesta u masovnom zanosu, kukičani tabletići su kadri seoskom ambijentalizacijom zanijeti naciju uzduž i poprijeko – iako je ta rukotvorna tehnika povijesno mlađa od parnog stroja i raširena iz gradova.³ Vjerojatno veću mobilizacijsku snagu među vernakularima ima još samo jezik, kojem su njegovi stručnjaci često znali biti komotni u ulogama purističkih propovjednika. Ako su i lokalni govori također nematerijalna kulturna baština, takvoj primjerice nije bilo mjesta u nacionalnom dohvatu radijske pouke ispravnog govorenja hrvatskog jezika. Prikladniju usporedbu može predstavljati čvrsto ekspertsko držanje sjedala pred mikrofonom, ni u jednom trenutku preda nj ne pripuštajući stvaratelje jezika poput pisaca.⁴ Tomu bi u etnografiji paralelu predstavljalo pridržavanje prava na isključivo tumačenje značenja nekog predmeta ili kulturne prakse, prekidajući ikoga zausti li što posvjedočiti čak i iz same te sredine. Kako na njihovu, tako i na našu, kustosku korist, takva su vremena prošla – kako su to sami kustosi uskliknuli u naslovu nedavnoga muzejskog zbornika (Adair i dr., 2011.). Među drugim znanostima, u kakvima opušteno pridržavanje metodologije udvojeno s masovnom recepcijom uvijek iznova iznalazi nova značenja baštine i prošlosti, prednjači povijest također čineći dio istoga ideologijskog programa kakav u muzejskim hodnicima opterećuje etnografiju.

Na takav način antikvarizacija muzejske etnografije nosi dobru i lošu vijest. Svakako je dobra vijest što su ideologije nacionalnih država industrijskih društava uopće polučile koloplet znanosti s vremenom sposobnih za usavršavanja, pa je tako folkloristika nastala u istom zamahu s periodizacijom arheologije. Onaj loš dio jest njeno zaptivanje u ahistorijsko dno, po kakvom i dalje izlaze leksikonske crtice o kulturnim pojavama s konca 19. stoljeća kao dijelovi natuknica o pretpovijesnom razdoblju.⁵ Kad se nečemu bitnima drže samo davni korijeni i čuvanje za buduće naraštaje, iz definicije znanstvenog interesa nestaje sadašnjost. Tim putem politike sjećanja preobražavaju se u regulacijske režime. Mobilizacijski potencijal nacionalnih država nema premca ni u dobru ni u zlu, kako se podsjećamo pri svakom novom nogometnom prvenstvu. Takvim je dosegom moguće podići naciju na noge da se skući obitelj pogorjelaca ili spasi ozbiljno oboljelo dijete, kada to već država zakaže učiniti. Manje je poticajno vidjeti kad se takvi pothvati, nacionalna blaga ili upisi u Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva krenu brojiti kao rezultat na nogometnom semaforu. Teret takvog režima baštine (Bendix et al. 2013) na prijašnjim definicijama etnografije lomi se u obuhvatima društva i zajednice.

MUZEJI, ETNOGRAFIJA I POLITIKA

Općeniti nastanak muzeja kao stovarišta ratnog plijena nasrtljivih carstava, potom otvorenih indoktriniranju masovne javnosti novog doba globalnom civilizacijskom misijom, već pripada

- 3 U asociranju seoskog ambijenta izvedbe hrvatskog natjecatelja na *Eurosongu* 2024. godine isticale su se kukičane rukotvorine.
- 4 Prije usvajanja tečnijeg, radiofoničnog koncepta emisije *Govorimo hrvatski* 2019. godine u takvim su se trominutnim propovijedima u različitim navratima mogla čuti i bukvalna prekorijevanja stanovništva zbog korištenja krivih riječi, predstavljajući znanost kao sekularni kult monoglosije. Primjere i analizu donosi Starčević 2016.
- 5 Iz industrijskog vala ojačavanja kultura i potrošnji ističe se preobrazba krajolika, obrtnička premisa nastanka Frykmanovih „stvaratelja kulture“ u čijim su građanskim salonima nastajale kako zbirke predmeta tako i same znanstvene discipline. Tipične krajobrazne forme podrazumijevano su povezivane s pretpoviješću.

muzeološkoj lektiri (Bennett 1995). Unutar takve se izrazi „etnologija“ i „etnografija“ nisu prvi put sročili radi kultura na pomičućoj granici carstava u jugoistočnoj Europi (Belaj 1998), već još koncem 18. stoljeća od njemačkih profesora koje su ruski vladari zbog organizacije znanja o nepreglednim istočnim stečevinama zaposlili u petrogradskim zbirnama (Vermuelen 2015). Visokorodnu genezu pod carskom egidom dijeli i globalno inovirana konzervatorska kategorija nematerijalne kulturne baštine. Najprije su dvorski majstori od kineske epohe T'ang bili regulirani kao „posebno nadarene zanatlije“ pod paskom visokog službenika zvanog „Nadzornik majstorâ tehnikâ“ (Hucker 1985 s.v. „ming-tzi Chiang“: 334 ; ibid. s.v. „shang-fang chiên“: 407), da bi takav obrazac modernizirani japanski carski dvor prometnuo u majstore „narodne umjetnosti“ po zasada ma Pokreta za umjetnost i obrt (Brandt 2007).

Povijesna poputbina kakva odatle lako upada u oči jest politička, no pod istim skutima krije se i tržišna. Radovi kineskih dvorskih majstora imali su samo jednog kupca, carskim pečatom umjesto umjetničkog potpisa impresionirajući namjernike koliko je besmislen otpor autoritetu kadrom polučiti takve estetske dosege. U Europi su vrhunski majstori također radili za vladare, ali je u poduzetničkom natjecanju Brunelleschi s rješenjem za neviđeni opseg kupole firentinske katedrale uspio namaknuti državnu zabranu kopiranja njegovih amfibijskih kola za dovoženje mramornih blokova bez serije prekrćavanja (Fanelli 2004: 27). Takvo je umjetničko utemeljenje striktno individualiziranih patentnih prava današnje anonimizirane stvarateljke kulture prikladne za utrživanje utjeralo u klinč iz kakvog se UNESCO i WIPO (kasnije i WTO) još uvijek ne uspijevaju iskobeljati otkako god su 1970-ih počeli raspravljati o nematerijalnoj kulturnoj baštini.

Tržišnim silama ipak se nije dalo izmaknuti, već krenuvši od one domene kulturnog stvaralaštva s kakvom u razglašenim sudskim primjerima forenzička ekspertiza iznalazi finese polutonova i metroritamskih obrazaca, kako uostalom već i proceduralna kronika ustanovljavanja globalne kategorije nematerijalne kulturne baštine počinje s globalnim prepjevom pjesme „El condor pasa“. Ono što je mnogo kasnije kao „Carpet case“ postalo presedanom u tekstilu, zabranivši vijetnamskoj tvornici da štanca tepihe s motivima australskih domorodnih kultura jer su iza tužbe umjesto državne službe stajali individualni umjetnici, u vječno prelijevajućim glazbenim utjecajima bilo je poznato već generacijama. Osim suvenirskog, tu leži jedino domaće regulirano tržište zasebno predstavljene tradicijske kulture. Individualna koreografiranja narodnih plesanja računaju na naplatu tantijema i profesionaliziranih voditeljstava, dok se udruge plesača vlastite baštine radi takvog pridržavanja kolektivnoga intelektualnog vlasništva tek imaju prijaviti na godišnji natječaj odgovarajuće agencije, pa netko zbog savjeta mladih u odabiru karijera može doći u dvojbu između kakve isplative struke s dodatkom tako unovčivog hobija s jedne strane i prilično neizvjesne budućnosti s etnološkom diplomom na drugoj strani. Posve sigurno bi takav savjet vlastitom djetetu ovisio o kućnom nasljedstvu, obiteljskoj potpori i izgledima ženidbe ili udaje, no u ovakvoj dilemi savjetovani se ima udati za kulturu. U kakvom bi se to domu mogao skrasiti takav brak, kad smo u nj već svi ušli kao domazeti?

Pred domom etnografije tržište je, bez pozivnice, pokucalo na vrata također dolazeći i iz kulturnih krajolika. Prve zbirke i izložbe narodne umjetnosti u našim su gradovima nastajale mârrom industrijalaca zanesenih tezama Pokreta za umjetnost i obrt, nekih među njima obrtnički stasalih na obiteljskim destilerijama kakve su po novim uzusima tržišta mijenjale svoje krajobrazne resurse u ono što bi danas nazvali tradicijskim krajolicima. Slično kao što se bolivijska vojna vlada zatraživši globalno pridržavanje autorskih prava nad poznatom pjesmom željela vidjeti kao čuvar narodne baštine, a ne kao prijestupnik demokracije, tako se i fašistička Italija uznosila kao zaštitnik ljepote ustanovljavajući prvu zakonsku konzervaciju kulturnih krajolika u maniri

pejzažnih znamenitosti. No, u takvim ljepotama anonimne kistove potežu poljodjelci. Tamo gdje su se ove nove znamenitosti svojim čuvenjem mogle pomoći na korist drugih lokalnih djelatnosti, takvi popratni utršci anonimnih pejzažista mogli su ublažiti gorčinu zbog novih zabrana ne bi li lijepa slika ostajala i dalje ista. U obrađivanom ostatku imali su čekati vrijeme dugokosih hipija da preokrenu javno mnijenje u korist ekoloških prohibitika i posljedičnih agronomskih poticaja za zaliječivanje tržišnih uskraćenosti.

Tamo gdje država regulacijom nagrađuje individualnog koreografa za novi narodni ples, takvo si tržišno obeštećenje za svoj trud poljodjelac namiče etiketom individualizirane proizvodnje. U krajoliku je koreografu sličniji podučavatelj umijeća krajobraznih gradnji, odavajući kakofofoniju formativnog razdoblja regulacije: pred istim strukturama moguće je sresti voditelja poduke propisane agronomskim poticajima, izlistanog nositelja nematerijalnoga kulturnog dobra iz konzervatorske registracije, člana užeg kruga tomu posvećene civilne udruge, kustosa muzejske zbirke uvezane s krajolikom dok vodi radionicu na *Međunarodni dan muzeja* pod globalnim geslom *Veze muzeja i kulturnih krajolika*, dok je kod nas svima takvima prethodila predškolska odgojiteljica s proljetnim roditeljskim okupljanjima na čišćenju i popravljanju okolice vrtića – nitko od njih anonimna, no opet u baštini svatko individualan sa svojim grupnim identitetom.

U nošenju s tim regulacijama baštine muzej ovisi o svojem osnivaču već i zbog zgrade u kojoj se nalazi. Po utemeljujućoj muzejskoj misiji i etnografski su se muzeji, zasnivani radi predstavljanja seoske baštine, smještali u središtima gradova. Iskoraci izvan muzejskih zidova toliko su skupi da iza njih povrh osnivača može stati samo država. Samo takva si može priuštiti prezentacijski luksuz poput skansena s pripadnim kustosima. Tržišni život jednoga Kolonijalnog Williamsburga, sa svim uključenim održavanjima ne samo zgrada, već i prezentatorskih kostimiranja, varira u takvom rasponu da uz osoblje idu i sindikalne rasprave.

Izlazak zagrebačkoga Etnografskog muzeja izvan zidova u kumrovečki projekt tavorio je desetljećima (Gušić 1979, Đaković 2001), sve dok se sredinom 1960-ih godina nije uklopio u borbu za političku moć jedne partijske garniture nad drugom, pristajući uzeti udjela u kulturnom legitimiranju narodnog vođe lišenoga demokratskog mandata (Šušar 2001: 474). Istovremeno donošenje konzervatorskog zakona s propisanim utvrđivanjem stanja kulturne baštine takvom je koincidencijom dokumentiralo financijski razmjer tog projekta, proračunski težeg od stavke za sve godišnje muzejske otkupe u Hrvatskoj. O nabasavanju političkog momenta na muzejsku struku u tom elaboratu svjedoči u tom trenutku očito neažurirana odsječna ocjena kako je hrvatskom skansenu mjesto isključivo „u sklopu s nekim od podesnih naših srednjovjekovnih starih gradova ili dvoraca“ (Gamulin 1969: 101). Politički rezon kulturne baštine kao reprezentativnog paravana države pritom nije računao na poticanje majstora nužnih za održavanje kompleksa, pa su se nakon drugoga političkog preokreta zbog popravka krova prije najavljenog državničkog posjeta takvi morali naći preko granice.

Umijeće održavanja vrijednih struktura kao nematerijalnog kulturnog dobra istih je 1960-ih godina nakon ekspertize kulturnih krajolika i stručne argumentacije nematerijalne kulturne baštine ostalo na policama časopisa i konzervatorske evidencije jer im regulacija nije imala političke zagovaratelje. Za utvrđivanje faktički prvoga nematerijalnog kulturnog dobra u Hrvatskoj pobrinulo se tržište, jer je u podmirivanju troška agronomskog elaborata kojim je definirana kultivacija za etiketu dingača svoj sitni prinos dao svaki njegov kupac. Iste 1963. godine, kada je PZ Potomje to seosko intelektualno vlasništvo zaštitila u Bernu, tek zaposlena riječka konzervatorica Beata Gotthardi Pavlovsky počela je sa svojim terenima na Takali, a biolozi su prirodni

rezervat divljeg maslinika Dudičke krune zaštitili u istom pašnjaku gdje će konzervatorica kasnije Dudićev osik posebno zonirati unutar utvrđenog kulturnog krajolika kao prvi takav domaći konzervatorski potez izvan naselja. Koliko su takva pridavanja vrijednosti bila institucionalno respektirana, ponajprije urbanistički i agronomski, pokazalo se gnjevom Lunjana nakon prodaje i odvoženja dviju petostoljetnih maslina 2010. godine za ukras novoga trgovačkog centra u metropolu, jer pritom od utvrđenog statusa zaštićenog kulturnog krajolika nije bilo koristi. O zaštićenoj kulturnoj baštini moglo se govoriti sve dok nije tražila izmjene obvezujućih regulacija. Kad je došlo vrijeme za europska usklađivanja, mogla su tek podsjetiti na europske razloge nastanka najvećeg dijela jadranskih kulturnih krajolika tijekom vinarskih konjunktura u 19. stoljeću. S te je strane nad baštinom bila gigantska ruka tržišta, dok je s njegovim ograničenostima u drugoj polovici 1960-ih godina prvi domaći skansen po muzejskom elaboratu otvorio frakcijski obračun unutar vrhuške jednopartijske države (Šušvar 2001). Koji je izbor gori?

Kad je jednom bila utvrđena nacionalna regulacija nematerijalnih kulturnih dobara, njihovi su prvi zagovaratelji također došli s tržišta, obrtnički podsjećajući na daleku povijesnu kolijevku nematerijalne kulturne baštine. Prva uvrštavanja nematerijalnih kulturnih dobara u hrvatski Registar kulturnih dobara nisu pokrenuli konzervatori, već zanatlije iz središta Zagreba poput kišobranara, glazbalara i drugih. Pritisnuti otvaranjem tržišta početkom 2000-ih godina s dolaskom inozemnih franšiza i lanaca, priželjkivali su ih poput oznake baštinske vrsnoće kakav je bio status tradicijskog i umjetničkog obrta za olakšavanje najamnina u poslovnom središtu grada. U takvim kompeticijama ponude i potražnje položaj im nije bio dalek od poljodjelskih namicanja nepoljoprivrednih poticaja za obeštećenje vremena i truda uloženog u proizvodnju ispod industrijskih gabarita. I sama se poljoprivreda 2014. godine odjenula u ruho nematerijalnih kulturnih dobara uvrštavanjem prvih četiriju kultura u Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

Kao i na globalnoj razini, iza hrvatskih obrtnika i poljoprivrednika stajala je povijest. Poput nadmetanja za naklonost doživotnoga državnog predsjednika iz turbulentnih 1960-ih, da nije bilo biološkog silaska sa scene faktički doživotnoga državnog predsjednika osamostaljene Hrvatske opet bi zbivanja s kulturnom baštinom, s regulacijom ili kroz kuloare, poprimila drugačije tokove. Istraživaču kulture može biti zanimljiv bausingerovski moment folkloru i folklorizama opisivani još od tih 1960-ih godina, gdje su u prvom planu obrti uvezeni iz europskih industrijskih središta. Za razbijanje glava budućih kustosa kao likovni znak grada i paradoksalni element kompozicije narodne nošnje odatle je ostala šara jednog muzejskog predmeta – kišobrana. Takav kataloški opis postaje logičan tek kada se konstatira kako su i izdašna veziva naših narodnih nošnji izvezena koncem pamuka branog ropskim rukama po poljima juga SAD-a, industrijski upredenog i merceriziranog da bi do djevojačkih ruku u pripremi miraza došao kroz tršćansku luku (Kale 2021: 120).

LOKALNA ZAJEDNICA

Gdje su u tim međugrama politike i tržišta naša uporišta iz polaznih definicija? U govoru o kulturi njihovo je sjecište u neindividualiziranim, kolektivnim stvaralaštvima kakvima muzeji žele nastaviti biti birano mjesto potvrđivanja i na takav način svojim osnivačima potvrđivati svoju društvenu ulogu. Političke kušnje prošlih generacija u post-kandidacijskim godinama usvajanja kontinentalnih standarda, ruta, valute i integriranog političkog zastupanja u muzejskom životu rekreativne sunčane zone kontinenta raspoznaju se po poplavi prezentacijskih odn.

interpretacijskih centara. Takvi ne iziskuju restauratorske radionice jer nemaju zbirke o kojima bi brinuli kustosi, njihova osoblja su lišena napretka u stručnim zvanjima i preklapaju se sa sudbinama sezonskih prekarijata, a što god bude trebalo, od muzeološkog sinopsisa do *edutainmenta*, može se naručiti iz vanjskih servisa. Svaka od takvih zadaća vremenski je doseživa kako natječajno tako i kroz vrijeme mandata, stoga s njima ne treba čuditi entuzijazam lokalnih političara.

Muzejska i, uopće, baštinska preobrazba donesena prezentacijskim centrima ne zaustavlja se tek unutar takvih zidova. Novi i obnovljeni muzeji posvećeni važnim kulturnim praksama kakvi u svojim kompleksima nisu predvidjeli potrebne radionice i ambijente njima nužnih zanata, birajući slanje muzejskih predmeta na restauracije u centralizirane institucije tako da se potrebne struke i dalje mogu održavati samo kod njih, razdružili su se od načela nematerijalne kulturne baštine i umjesto muzeja kulture izabrali biti prezentacijskim centrima muzejskih predmeta. Takvi se ne bi mogli glatko preimenovati u muzeje kultura. Za našu argumentacijsku putanju duž definicijskih razdjelnica na ovim je mjestima važno uočiti što se zbiva s najvažnijim dionicima, jer iza izložbenih legendi prezentacijskih centara također stoje muzeološki sinopsisi pisani od licenciranih kustosa.⁶

Takva je usporedna trasa u zaštiti kulturne baštine naglašena uklapanjem konzervatorske službe u državnu upravu 1997. godine te monopoliziranjem zvanja, odričući konzervatorsko licenciranje izvan službe čak i kad se u Muzejskom dokumentacijskom centru struka stjecala pod mentorstvom konzervatorskog savjetnika (Laszlo 2016.). Uz sjajne restauratorske dosege struke time su se vrata otškrinula i kompromitiranjima kućnom radinošću licenciranih elaborata, uključivo sve do proturječnih ekspertiza istih konzervatora, kako se to već moglo podrazumijevati za različite naručitelje. Nadir domaće konzervatorske struke u vrijeme nastanka ovog članka predstavlja policijski pretres ureda glavnoga državnog konzervatora. Bi li takvih sankcija i nemilosti u institucionalnoj brizi o kulturnoj baštini iz spominjanih ranijih situacija bilo da su se voditelji baštinskih ustanova postavili više u skladu s tadašnjim teorijskim dosezima svojih disciplina, a manje kao konfidenti demokratski manjkavih vlasti? Potonja nijansiranja ne pripadaju samo u povijest muzejskih začetaka, već i među ordinarna funkcioniranja od globalnih metropola naniže. Istraživačica pariškog muzeja izvaneuropskih kultura koji je, skupa s marsejskim MuCEM-om, nastao diktiranim rasformiranjem dvaju drugih nacionalnih muzeja (Segalen 2005, Mazé et al 2013), prepričava takvu predsjedničku naredbu o izmjeni fundusa na samom otvorenju izložbe (Price 2007: 168).⁷ I prva je konzervatorska služba na svijetu nastala u nenadanim obvezama prevratničke vlasti kad su joj nakon regnicida ostali dvorci i crkve izbjeglog plemstva i klera (Auduc 2008.). Belgijski Kraljevski muzej središnje Afrike postao je nakon preuređenja istraživački centar u kojem neprestano sudjeluje netko iz dotaknutih kultura, bilo kustoski ili stipendiran na analizi dokumentacije. Najkorisnije što iz ovakvih raslojavanja kulturnih dioništava na ovome mjestu možemo učiniti jest svraćanje pažnje na stvarateljski presudan vršak trokuta, što ga u ostatku čine država i stručnjaci. Tu smo nazad na stvarateljskim kolektivima.

Kultura različitih kolektiva postaje vrijedna pažnje zbog pridavanih značenja. Individualni

6 Više o interpretacijskim centrima piše Perinčić 2022.

7 Knjigu o muzeju kakvom struka nije bila kadra sročiti ime pa se nazvao po obližnjem mostu, američka kulturna antropologinja završava prisjećanjem na odgovor Predsjedničkog ureda kako joj ne mogu izaći u susret sa zatraženim podacima, ali joj šalju službeni fotografski portret Predsjednika s njegovim autofrom (ibid. 181).

stvaratelji se prate drugačije. Iz krila muzeja njihovi se opusi kustoski prate i dolaze na glas izložbama s katalogima kakvi kasnije pune police aukcijskih procjenitelja. U hrvatskoj etnografskoj praksi imali smo slučaj da je kustosica zbirke nakita, ujedno i autorica takve monografije (Ivkanec 1985), nakon muzejskog otpočinjanja programa certificiranih replika rad istaknutog zlatara pratila na način kako to čine kustoske kolege po programu Pokreta za umjetnost i obrt – kakav je kod nas i začeo prvu etnografsku zbirku, potom preseljena u novi Etnografski muzej (Ivkanec 2010). Je li njenoj popratnoj rukopisnoj ekspertizi preče mjesto u spisima povijesti umjetnosti ili među dokumentacijom nematerijalnoga kulturnog dobra? Iz kuta kustosa izbor preteže na stranu gdje će se zbirka dalje istraživati i utvrđivati joj nova značenja. Međutim, u prvoj reviziji Radnih smjernica za primjenu Konvencije o očuvanju nematerijalne kulturne baštine čovječanstva u dijelu o sudjelovanju lokalnih zajednica zemljama-potpisnicama preporučuje se s takvima osnivati „savjetodavno tijelo ili usklađujući mehanizam“ koji će definirati i registrirati nematerijalna kulturna dobra, razrađivati i provoditi programe, pripremati nacionalne prijave i odlučivati o ispisivanju nematerijalnih kulturnih dobara otprije uvrštenih u Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva (pogl. III.1, 2010.).

Ovakvu točku ulaska u režim baštine muzejski rad s akvizicijama poznaje kao otkup ili davanje, dakle kao prijenos vlasničkih prava nad predmetom. Za razliku od takvog čina, nematerijalno kulturno dobro osim kulturne prakse predstavlja i kolektivno intelektualno vlasništvo. Tehnološki napredak u sekvenciranju gena i rano donošenje Konvencije o bioraznolikosti doveli su i do pripadajućih rasprava o seoskim vlasništvima nad rezultatima lokalnih kultivacija (dakle nad obilježjem, a ne konkretnim usjevom), no nakon Protokola iz Nagoye 2010. godine biopiraterija je splasnula i korporativna prisvajanja prava na korištenje lokalno kondicioniranih genetskih naslijeđa morala su poprimiti formu poslovne razmjene i ugovora, a ne tek prethodno informiranog pristanka. Kao i inače u kulturi, tek je mali dio razmjena novčani pa su i ovdje sela s biljkama osobitih otpornosti i komercijalnih perspektiva rijetko kada mogla postići dogovor koliko će se platiti kojem kućanstvu, ali su zato svi imali koristi od ugovorenih gradnji cesta, postavljanja vodovoda ili školarina za mlađe generacije. Iz preklapanja nematerijalne kulturne baštine s očuvanjem bioraznolikosti zanimljiva je terminološka crtica ostala u biološkom uvođenju izraza „kustoske zajednice“ za lokalne zajednice,⁸ dok su s druge strane etnolozi u rješenjima poput upisa mediteranske ishrane u Reprezentativni popis (jedne korporativne inicijative) posegnuli za biološkim izrazom „emblematске zajednice“, tipičnim u istraživanjima rasprostranjenosti morskih trava ili kukaca. Razlika kustoske od emblematske zajednice očita je u tome što se od potonje ne očekuje miješanje u stručni posao – njima spada samo prenošenje tradicija. Na inerciju pasivne uloge objekta u utvrđivanju pridavanih vrijednosti podsjeća i konvencijski tražena forma informiranoga prethodnog pristanka lokalne zajednice kakva u stvarnosti ima oblik pisma potpore državnoj službi.

ZAKLJUČAK

U takvim okolnostima muzejski fundus kao vrelo autoriteta stručne procjene svoj etnografski život mijenja vrlo sporim ritmom. Čitajući nedavni primjer stručne ocjene folklorne smotre kakav je povjerenstvu bio organizatorski predložen kao podsjetnik i uzor, ne može se oti dojmom zarobljenosti među stranicama knjige Naile Ceribašić (2003) o koncipiranju folklornih smotri prije punog stoljeća. Najčešći izraz ocjenjivanja jest da se nešto izvelo „pravilno“ ili „ispravno“, ne

8 *Custodial community* za biološke vrste *sui generis*.

manje od dvaput po kartici teksta. Ako bi se u istjerivanju izvornosti cjepidlačilo takvim putem, u razini ondašnje obrade tekstilnog vlakna trebalo bi obnoviti misisipijsko ropstvo. Najmanje od Dokumenta o autentičnosti iz Nare 1994. godine pa nadalje takve bi se „ispravnosti“ slomile na stavu zajednice da za njihove potrebe prema iseljeništvu, omladini, dostojnom starenju, posjetiteljima ili kome li već nisu presudni materijali ili oblici ili ornamenti isti kao oni iz muzeja, već nešto oko čega se slažu da im danas znači više. U uspostavljanju takvih odnosa analitičar propisa perspektivu ne vidi u tipiziranim „informiranim pristancima“, forma u muzejskoj praksi izvođena kroz akvizicijske postupke, već u profiliranim pogodbama s kolektivnim stvarateljima (Lixinski 2013: 205-231, 2019: 85-88).

Muzeji su tu da njihova stvaralaštva prate na način na koji su to činili kad su s otpočinjanjem industrijalizacije sakupljali tada inovirane oblike, odskačuće od proizvodnih matrica već po rukotvornosti. Kako danas, tako se i tada bitan dio formulacije kreativnosti krio u izboru potrošača, a ne samo u mistificiranim postanjima kakve prati spasilačka etnografija. Etnografija čini ljekovito sredstvo razabiranja što u muzejskim akvizitiranjima više pripada rekonstruiranju kultura življenja 19. stoljeća, teretu prakticiranja kustoskog programa kakav umjesto slike kulturnih osobitosti prednost daje maketi nacionalnih pripadnosti. Generacijama istraživača folkloru nakon Drugoga svjetskog rata zapalo je nositi se s ahistoriziranim kulturama jer je politikama diljem Europe odgovaralo prešutjeti kovanje prezentacijskih praksi i kolaboracije ranijeg perioda, tako obilježivši struku sve do godina preispitivanja koncem 1960-ih kada su dileme metodologije i etike istraživanja unesene izvana (Segalen 2005: 52-55, Lixinski 2019: 97). Retradicionalizacijski val nakon 1990. godine poklopio se s postkomunističkim trijumfom konzumerizma, no takva je društvena klima bila i '60-ih kada su istovremeno s folklornim smotrama, ekomuzejima i skansenima nicali i pop, strip, jeans, motori i brza hrana. Jedna uzdanica kulturne nematerijalnosti poput klapskog pjevanja u to je vrijeme nastala skupa s domaćim *heavy metalom*, po tome svakako bliža nedavnom upisu berlinske tehno-scene u Reprezentativni popis nego ojkanju. Kakvim je sve njihovim rekvizitima i memorabilijama mjesto u muzeju?

Neuhvatljiva lokalna zajednica već je u formativnom razdoblju etnologije bila dovoljno izazovna da se iz nje podrazumijevano isključe obrtnici, trgovci, službenici, učitelji (osim kao anketni pouzdanici), dok je u današnjim definicijskim hrvanjima povrh svih sestrinskih i bliskih struka najuputnije posegnuti za – biologizma! Odatle su najprije na važnu raspravu bili potaknuti pritiskom tehnologije i industrije, slično kao što je u svoje vrijeme parni stroj izazvao antimodernističke reakcije poput respekta za selo i rukotvorstva.

Ono što građanstva današnjeg doba trebaju od kulture dovelo je i do globalne kategorije nematerijalne kulturne baštine, razmjene i privajanja značenja u etičkom preobratu instantne vidljivosti sudionika takvih razmjena. Kao što je etnografija utjecala na usmenu povijest, danas egzemplarno prisutna sve od pučkoškolskih udžbenika, tako je i antropologizacija baštine takav nematerijalni ključ kvalificirala za mnoge brave daleko izvan disciplinarnih međa (Casini 2024: 64-74). U takvom nošenju s riječi i kulturom etnografski muzeji s današnjom kustoskom krilaticom *Weltkultur* još imaju putovati trasom na kakvoj je u vremenu nastanka etnologije sročena i *Weltliteratur*, u međuvremenu daleko odmaknuvši bez zazora od lokalnih refleksija (Gillman 2010: 60).

U međugri muzeja i politike potonjoj pripada zasluga nastanka izvještaja Sarr-Savoy kakav otvara vrata takvim glasovima, makar to bilo i zbog drugih računica. Tako je, uostalom, bilo i od samih početaka brige za baštinu. Među svim tim glasovima snaga onoga etnografskog iz

polaznih definicija jest to što mu se takvo otvaranje prostora u muzejima zbiva živome. Kako je to prije deset godina na predavanju u MDC-u prenio ravnatelj MuCEM-a, u njihovim se galerijama često pita je li to etnografski ili umjetnički muzej.⁹ Možda se na takav način zatvara krug s umjetnicima, iznova se susrećući na početku nekoga novog ciklusa značenja.

9 Denis Chevallier, Zagreb, 15. X. 2014. Ravnatelj je bio dio stručnih rasprava o muzejskom preustroju od skupa *Réinventer un musée* 1997. godine.

LITERATURA

- ADAI, Bill, FILENE, Benjamin i Laura KOLOSKI, ur. 2011. *Letting Go? Sharing historical authority in a user-generated world*. Philadelphia: The Pew Centar for Arts & Heritage.
- ANTOŠ, Zvezdana. 2010. „Europski etnografski muzeji i globalizacija“. *Muzeologija* 47: 5-205.
- AUDUC, Arlette. 2008. *Quand les monuments construisaient la nation: le service des monuments historiques de 1830 à 1940*. Paris: Comité d'histoire du ministère de la Culture.
- BELAJ, Vitomir. 1998. *Die Kunde vom kroatischen Volk: eine Kulturgeschichte der kroatischen Volkskunde*. St. Augustin: Gardez! Verlag.
- BENDIX, Regina F., EGGERT, Aditya i Arnika PESELMANN ur. 2013. *Heritage regimes and the State*. Göttingen: Göttingen University Press.
- BENNETT, Tony. 1995. *The birth of the museum: history, theory, politics*. London; New York: Routledge.
- BRANDT, Lisbeth Kim. 2007. *Kingdom of beauty: mingei and the politics of folk art in Imperial Japan*. Durham: Duke University Press.
- BRYMAN, Alan, ur. 2001. *Ethnography*. Sv. I-IV. London: Sage.
- CASINI, Lorenzo. 2024. *Advanced introduction to cultural heritage law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- CERIBAŠIĆ, Naila. 2003. *Hrvatsko, seljačko, starinsko i domaće: povijest i etnografija javne prakse narodne glazbe u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- ČIČA, Zoran. 2023. *Vilenica i vilenjak: sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- DRONJIĆ, Matija. 2017. „Kratak pregled sustava zaštite nematerijalne kulturne baštine u Republici Koreji.“ *Etnološka istraživanja* 22: 9-25, <https://hrcak.srce.hr/197953> (pristup 2.5.2024.).
- ĐAKOVIĆ, Branko. 2001. „Marijana Gušić i etnomuzeji na otvorenom“. *Etnološka tribina* 31(24): 87-99, <https://hrcak.srce.hr/79992> (pristup 2.5.2024.).
- FANELLI, Giovanni. 2004. *Brunelleschi's cupola: past and present of an architectural masterpiece*. Firenze: Mandragora.
- GAMULIN, Marija. 1969. *Problemi zaštite etnoloških spomenika na području SR Hrvatske*. Zagreb: Republički zavod za zaštitu spomenika kulture.
- GILLMAN, Derek. 2010. *The idea of cultural heritage*. New York: Cambridge University Press.
- GUŠIĆ, Marijana. 1979. „Selo Kumrovec – povijesni spomenik“. *Godišnjak zaštite spomenika kulture* 4-5: 63-90.

- HUCKER, Charles O. 1985. "shang-fang chién". U: *A dictionary of official titles in Imperial China*. Palo Alto: Stanford University Press, str. 407.
- HUCKER, Charles O. 1985. "ming-tzi chiang". U: *A dictionary of official titles in Imperial China*. Palo Alto: Stanford University Press, str. 334.
- IVANIŠEVIĆ, Frano. 2006. *Poljica: narodni život i običaji*. Split: Društvo Poljičana Sv. Jure.
- IVKANEC, Ivanka. 1985. *Narodni nakit Hrvatske*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske i Kršćanska sadašnjost.
- IVKANEC, Ivanka, ur. 2010. *Stjepan Balja*. Zaprješić: Klub Zaprješićana "Zaprješćan"; Zagreb: I. Ivkanec.
- KALE, Jadran. 2021. *Odišjevanje naroda: nastanak narodne nošnje*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- LASZLO, Želimir. 2016. „Manjak restauratora?“ *Informatica museologica* 47: 197-200, <https://hrcak.srce.hr/183196> (pristup 3.5.2024.).
- LIXINSKI, Lucas. 2013. *Intangible cultural heritage in international law*. Oxford: Oxford University Press.
- LIXINSKI, Lucas. 2019. *International heritage law for communities: exclusion and re-imagination*. Oxford: Oxford University Press.
- LORD, Gail Dexter i Barry LORD, ur. 2001. *The manual of museum planning*. Walnut Creek: AltaMira Press.
- MAZE, Camille, POULARD, Frédéric i Christelle VENTURA, ur. 2013. *Les musées d'éthnologie: culture, politique et changement institutionnel*. Paris: Comité des travaux historiques et scientifiques.
- PERINČIĆ, Tea. 2022. „Muzeji versus interpretacijski centri“. *Informatica museologica* 53: 46-53, <https://hrcak.srce.hr/303895> (pristup 2.5.2024.).
- PRICE, Sally. 2007. *Paris primitive: Jacques Chirac's museum on the Quai Branly*. Chicago: The University of Chicago Press.
- RIHTMAN AUGUŠTIN, Dunja. 1995. *Knjiga o Božiću: Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*. Zagreb: Golden marketing.
- SEGALLEN, Martine. 2005. *Vie d'un musée: 1937-2005*. Paris: Stock.
- STARČEVIĆ, Anđel. 2016. „Govorimo li hrvatski ili 'hrvatski': standardni dijalekt i jezične ideologije u institucionalnom diskursu“. *Suvremena lingvistika* 42 (81): 67-103, <https://hrcak.srce.hr/161878> (pristup 3.5.2024.).
- ŠUVAR, Mira. 2001. *Vladimir Velebit: svjedok historije*. Zagreb: Razlog.
- VERMUELEN, Han F. 2015. *Before Boas: the genesis of ethnography and ethnology in the German Enlightenment*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- YANG, Jongsung. 2003. *Cultural protection policy in Korea: intangible cultural properties and living national treasures*. Seoul: Jimoondang International.